

Tiedon suhteellisuus

Meillä on intuitiivinen käsitys totuudesta objektiivisena asiantilana. Sen mukaan väite on totta, jos se kertoo asiat, niin kuin ne ovat (ks. Lynch 2005). Keskeiseksi kysymykseksi nousee nyt, mistä tiedämme, miten asiat ovat. Tieto syntyy yrittäessämme vastata tähän kysymykseen. Esitämme perusteita uskomuksellemme, että asiat ovat tietyllä tavalla. Tässä kohtaa filosofiset tiet haaraantuvat.

TEKSTI: ANTTI HAUTAMÄKI

Monismin mukaan asiat voivat olla vain yhdellä tavalla ja ne voidaan kuvata vain yhdellä oikealla tavalla. Tämä on metafyyssisen realismin näkemys asiasta (Putnam 1981). Pluralismi asettuu sille kannalle, että asiat voivat olla monella tavalla ja ne voidaan kuvata oikein monella tavalla. Pluralismi raivaa tietä tiedon suhteellisuudelle.

Monismin ja pluralismin suhdetta voidaan jäsentää näkökulmakäsitteen avulla. Kirjassani *Näkökulmarelativismi* määrittelin näkökulman kolmikoksi, joka muodostuu näkökulman subjektista, objektista ja aspektista (Hautamäki 2009). Subjekti voi olla jokin henkilö, ryhmä tai jopa kulttuuri. Näkökulman objektina voi olla jokin asia tai ilmiö tai viime kädessä jopa maailma. Aspekti on se objektin puoli, johon subjekti kiinnittää huomionsa. Esimerkiksi joku henkilö voi tarkastella yhteiskuntaa tasa-arvon näkökulmasta, kiinnittäen huomionsa juuri tasa-arvon toteutumiseen. Muut objektin puolet jäävät tai jätetään huomiotta. Näkökulma on aina aspektien valintaa.

Jokaisesta näkökulmasta objekti tai maailma näyttää tietynlaisena ja eri näkökulmista erilaisena. Monismiin taipuvainen realisti voi kysyä, mutta minkälainen maailma on itsessään. Näkökulmarelativismilla on tähän suora vastaus: emme voi mitenkään tietää sitä. Katselemme aina maailmaa jostakin näkökulmasta käsin.

Totuuden suhteellisuus

Tiedon suhteellisuus ilmenee myös totuuden suhteellisuutena. Realistien kannattaman *totuuden vastaavuusteorian* mukaan väitteet ovat tosia, jos ne vastaavat maailmaa sellaisena kuin se on itsessään, ihmismielestä riippumatta (ks. Wrenn 2015). Tämän teorian mukaan ei ole mitään merkitystä sillä, tiedämmekö miten asiat ovat. Vaikka teoriolla on intuitiivista vetovoimaa, siinä on vakavia ongelmia. Erityisesti kielen ja ihmisistä riippumattoman maailman välinen vastaavuussuhde on osoittautunut problemaattiseksi. Koska emme tiedä, minkälainen maailma on itsessään, emme voi verrata väitteitä todellisuuteen. Epäselvää on myös, mihin kielen ja maailman vastaavuus voi perustua: miten kieli voi viitata tuntemattomaan todellisuuteen.

Näkökulmarelativismin ratkaisu on suhteuttaa totuus siihen, minkälainen maailma on eri näkökulmista nähtynä. Idea on seuraava:

Pidämme väitettä totena näkökulmasta N, jos se vastaa sitä, minkälainen maailma on näkökulmasta N katsottuna.

Tässäkin puhutaan vastaavuudesta, mutta se vallitsee kielen ja näkökulmasta jäsenneilyn (nähdyn) maailman välillä. Maailma näkökulmasta katsottuna ei ole tuntematon maailma. On tärkeää huomata, että tässä määritelmässä ei määritellä totuutta uudelleen,

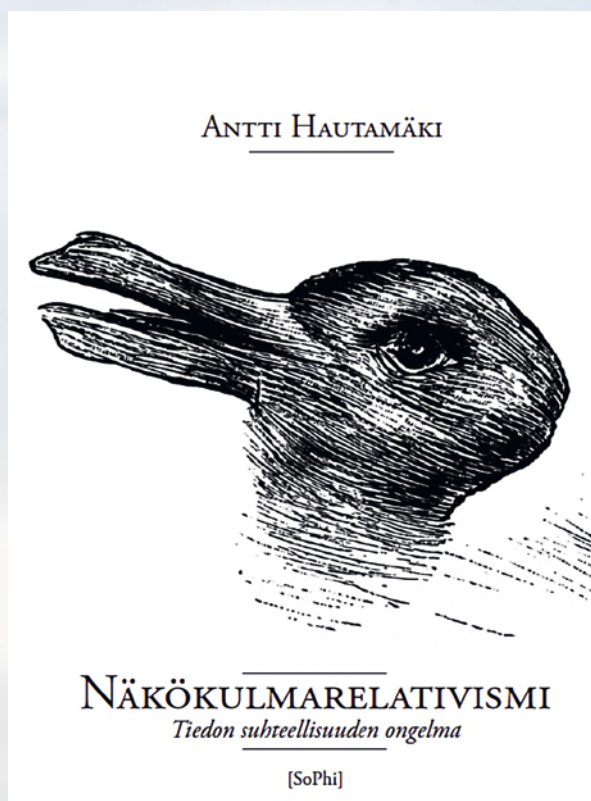
vaan siinä suhteutetaan todet väitteet näkökulmista nähtyyn maailmaan, ei maailmaan sinänsä kuten totuuden vastaavuusteoriassa.

Näkökulmateorian totuusväitteenä seuraa, että sama väite voi olla tosi yhdestä ja epätosi toisesta näkökulmasta. Yhteiskunta voi olla demokraattinen vaalien kannalta mutta epädemokraattinen sananvapauden kannalta. Tämä voi tuntua paradoksaaliselta, mutta paradoksi häviää, kun huomataan, että vastakkaiset väitteet on tehty eri näkökulmista. Tässä ei ole mitään loogista ristiriitaa. Näkökulmat eivät itsessään ole ristiriitaisia, sillä mikään väite ei voi olla tosi ja epätosi *samasta* näkökulmasta.

Näkökulmiin perustuvat erimielisyydet

Näkökulmien avulla voidaan tutkia erimielisyyksiä. Erimielisyys voi perustua erehdykseen tai erilaisiin käsitteisiin, mutta näkökulmiin perustuvat erimielisyydet ovat yleisiä ja erityisen kiinnostavia. Näkökulmaerimielisyyksissä toinen henkilö pitää väitettä totena ja toinen epätotena, mutta *kumpikin voi olla oikeassa omasta näkökulmastaan*. Tällaiset erimielisyydet voivat johtaa hyvinkin dramaattisiin seurauksiin. Esimerkiksi jos maahanmuuttoa katsellaan kansallisen identiteetin säilyttämisen kannalta (perussuomalaisten näkökulma), niin siitä seuraa aivan erilainen maahanmuuttopolitiikka kuin jos maahanmuuttoa katsellaan kansallisen kilpailukykyyn kannalta (elinkeinoelämän näkökulma).

>>

Minkä eläimen näet kirjan kansikuvassa?

Johtaako näkökulmarelativismi äärirelativismiin, jonka mukaan kaikki näkökulmat ovat yhtä hyviä? Näkökulmarelativismi ei kannata näkökulmien yhdenvertaisuutta vaan painottaa, että näkökulmia voidaan verrata ja asettaa tärkeysjärjestykseen erilaisten intressien kannalta. Jotkin näkökulmat ovat parempia tai relevantimpia kuin toiset. Tämä avaa mahdollisuuden ratkaista erimielisyyksiä punnitsemalla näkökulmien relevanssia.

Mitä pidämme totena?

On perusteltua kysyä, tekeekö totuuden suhteuttaminen näkökulmiin totuudesta subjektiivista tai mielivaltaista. Näkökulmista riippuva totuus ei ole subjektiivista, vaikka näkökulman valinta riippuu tietysti subjektista. Mikään väite ei tule todeksi vain sillä, että joku uskoo siihen. Mielipide ei muutu totuudeksi. Väitteet ovat tosia vain, jos ne ovat yhtäpitäviä näkökulmasta nähdyn maailman kanssa. Tällainen yhtäpitävyys ei ole subjektiivinen seikka: väite on totta, jos se kertoo asiat niin kuin ne ovat *näkökulmasta katsottuna*.

Filosofiassa *tieto* määritellään usein hyvin perustelluiksi tosiksi uskomuksiksi. Totuuden vaatimus tiedolle on kuitenkin problemaattinen, koska emme voi tietää, mikä on totta, vetoamalla tietoon. Sen takia puhun mieluummin *objektiivisesta tiedosta*, joka koostuu totena pitämistämme ja hyvin perustelluista uskomuksista (John 2023). Objektiiviselta tiedolta ei siis vaadita totuutta, riittää että *pidämme* uskomuksia tosina evidenssin perusteella. Objektiivista tietoa ovat monet arkiseen elämään, kanssakäymiseen ja ympär-

ristöön liittyvät uskomukset, empiiriset yleistyksiset tieteessä ja loogiset, käsitteelliset ja matemaattiset totuudet.

Kun arjessa puhumme tiedosta, emme suinkaan viittaa näkökulmiin. Näkökulmat yhdistetään helposti subjektiivisuuteen, kun taas tietoon kohdistuu objektiivisuuden vaatimus. Mutta näkökulmarelativismi ei ole ristiriidassa objektiivisuuden kanssa. Objektiivisena pidämme sellaista tietoa, joka pätee kaikista relevanteista näkökulmista; se on muuttumatonta eli invarianttia näkökulman vaihtamisen suhteen. Toisaalta jos ilmaantuu painava näkökulma, josta katsoen väite ei pidä paikkansa, emme varmaankaan pidä väitettä objektiivisena tietona. Näkökulmilla on tavallaan ”veto-oikeus” totuuden suhteen.

Erilaiset näkökulmat otettava huomioon

Maailman tarkastelu erilaisista näkökulmista on noussut merkittäväksi teemaksi tieteenfilosofiassa 2000-luvulla (ks. Giere 2006; van Fraassen 2008; Massimi 2022). Uuden perspektivistisen suuntauksen mukaan todellisuus ja sen tutkiminen ovat perspektiivistä. Näkökulmista riippumaton tutkimus ei ole mahdollista. Tämä ei tee tieteestä subjektiivista, sillä objektiivisuus voidaan saavuttaa tutkimalla maailmaa eri näkökulmista. Tällä tavalla ymmärrettyä objektiivisuutta tieteenfilosofi Sandra Harding (2015) kutsuu *vahvaksi objektiivisuudeksi*. Hyvin usein perinteinen tiede edustaa *heikkoa objektiivisuutta*, koska se sivuuttaa esimerkiksi naisten tai vähemmistöjen näkökulman.

Tiedon suhteellisuus ei ole ongelma vaan kehotus ottaa erilaiset näkökulmat huomioon. ■

Antti Hautamäki on teoreettisen filosofian dosentti Helsingin yliopistossa ja professori emeritus Jyväskylän yliopistossa. Hän toimii nykyään vapaana tutkijana ja konsulttina.

KIRJALLISUUS

- Giere, Ronald N. (2006). *Scientific Perspectivism*. The University of Chicago Press.
Harding, Sandra (2015). *Objectivity & Diversity. Another Logic of Scientific Research*. Chicago University Press.
Hautamäki, Antti (2019). *Näkökulmarelativismi. Tiedon suhteellisuuden ongelma*. Toinen, korjattu painos, ensimmäinen painos 2018. *SoPhi 142*. Jyväskylän yliopisto.
John, Stephen (2023). *Objektiivisuus tieteessä (Objectivity in Science, 2021)*. Suom. Tapani Kilpeläinen. niin & näin.
Lynch, Michael, P. (2005). *True to Life. Why Truth Matters*. MIT Press.
Massimi, Michela (2022) *Perspectival Realism*. Oxford University Press.
Massimi, Michela & McCoy, Casey D. (toim.) (2020). *Understanding Perspectivism. Scientific Challenges and Methodological Prospects*. Routledge.
Putnam, Hilary (1981). *Reason, truth and history*. Cambridge University Press.
Van Fraassen, Bas (2008). *Scientific Representation: Paradoxes of Perspective*. Oxford University Press.
Wrenn, Chase, (2015). *Truth*. Polity Press.